

RAQAMLI DAVRDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI IJTIMOIIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA DUCH KELINAYOTGAN MUAMMOLAR

F. U. Jumanova¹ [orcid:](#)
e-mail: zumanovafatima@gmail.com

Z.T. Azimova¹
e-mail: azimovazebo4@gmail.com

¹*Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti, Toshkent, O'zbekiston Respublikasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar keng rivojlanayotgan hozirgi zamonda maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy-axloqiy tarbiyalashdagi dolzarb muammolar tahlil qilingan. Virtual muhitda bolalarning axloqiy qadriyatlarini egallash jarayonida yuzaga kelayotgan xavf-xatarlar, raqamli vositalarga ortiqcha qaramlik, ota-onalar va pedagoglarning yetarli nazorati bo'lmagan sharoitlar yoritilgan. Shuningdek, raqamli makonda axloqiy tarbiyani yo'lga qo'yish uchun innovatsion va pedagogik yondashuvlar, milliy va xalqaro tajribalar asosida ilgari surilgan takliflar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Raqamli muhit, maktabgacha ta'lim, axloqiy qadriyatlar, tarbiya, AKT, oilaning roli, pedagogik hamkorlik.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются актуальные проблемы нравственного воспитания детей дошкольного возраста в условиях стремительного развития цифровых технологий. Освещены риски, возникающие в виртуальной среде, чрезмерная зависимость детей от цифровых устройств, недостаток родительского и педагогического контроля. Также представлены предложения по внедрению морального воспитания в цифровую среду на основе инновационного и педагогического подхода, а также отечественного и международного опыта.*

Ключевые слова: *Цифровая среда, дошкольное образование, нравственные ценности, воспитание, ИКТ, роль семьи, педагогическое взаимодействие.*

Abstract: *This article analyzes the pressing issues of moral education for preschool-aged children in the era of digital technology. It highlights the risks faced by children in virtual environments, their excessive dependence on digital devices, and the lack of adequate parental and teacher supervision. The paper also offers suggestions based on innovative pedagogical approaches and both national and international practices for implementing moral education in the digital environment.*

Key words: *Digital environment, preschool education, moral values, upbringing, ICT, parental involvement, pedagogical cooperation.*

Kirish.

XXI asrda raqamli texnologiyalar har bir sohada tub burilish yasab, ayniqsa, ta'lim va tarbiya tizimiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli qurilmalar va internet tarmog'i bugun

bolalar hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurgan. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar raqamli muhitning faol auditoriyasiga aylangan. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida 4–6 yoshdagi bolalarning 68 foizi mobil qurilmalardan muntazam foydalanadi [1, 23-bet]. Shu bilan birga, ularning aksariyati kundalik hayotda vizual kontent (multfilm, raqamli o'yin, video) orqali axborot qabul qilmoqda.

Bu holat, bir tomondan, bolalarning intellektual rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatsa-da, boshqa tomondan, ijtimoiy-axloqiy rivojlanishida muayyan muammolarni keltirib chiqarmoqda. Raqamli dunyoda bolalarning real muloqotdan chekinishi, hissiy javob berish darajasining pasayishi, sabr va muomala madaniyatining sustlashuvi kuzatilmoqda. Bu esa ularni shaxs sifatida shakllanishida sezilarli to'siqlarga olib keladi.

Jahon tajribasi ham bu masalaning dolzarbligini tasdiqlaydi. Jumladan, UNICEF va UNESCOning so'nggi hisobotlarida raqamli vositalarning haddan tashqari ta'siri natijasida bolalarda tajovuzkorlik, izolyatsiya, empatiya yetishmovchiligi kabi salbiy holatlar ortib borayotgani ta'kidlanadi [2, 7-bet; 3, 44-bet]. Ayni paytda raqamli muhit bolani nafaqat vizual obrazlar orqali shakllantiradi, balki ularning axloqiy dunyoqarashini ham bevosita belgilab beruvchi kuchga aylanmoqda.

Biroq, ota-onalarning raqamli savodxonligi past bo'lishi, pedagoglarning AKTdan maqsadli foydalanish bo'yicha kompetensiyasi yetarli emasligi, shuningdek, bolalarga mo'ljallangan axloqiy yo'nalishdagi raqamli kontentning cheklanganligi mavjud vaziyatni yanada murakkablashtirmoqda. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamda oilada raqamli vositalardan axloqiy tarbiya maqsadida qanday foydalanilishi lozimligi bo'yicha ilmiy asoslangan yondashuvlar zarur bo'lib bormoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, raqamli texnologiyalar hayotimizning ajralmas qismiga aylangan bir davrda, bolalarning axloqiy immunitetini shakllantirish masalasi dolzarb pedagogik vazifaga aylanmoqda. Shuningdek, raqamli muhitga mos yangi tarbiyaviy texnologiyalarni ishlab chiqish, axloqiy mezonlarga asoslangan interaktiv o'yinlar, ertaklar, vizual kontentlar yaratish, pedagog va ota-onalar uchun metodik qo'llanmalarni joriy etish zarurati ortib bormoqda. Ushbu maqolada ana shunday muammolar tahlil qilinib, ularning yechimlari ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

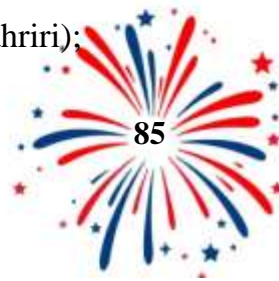
Masalaning qo'yilishi

Mazkur tadqiqotda asosiy e'tibor quyidagi masalalarga qaratilgan:

- Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun zamonaviy raqamli muhitning ta'siri qanday?
- Raqamli vositalardan foydalanishda axloqiy mezonlarning buzilishi bolalar tarbiyasiga qanday ta'sir qilmoqda?
- Pedagoglar va ota-onalarning raqamli savodxonlik darajasi bolalarning ijtimoiy-axloqiy rivojlanishiga qanday bog'liq?
- Ushbu muammolarni hal etishda milliy va xalqaro tajribalar qanday yo'nalishlarni taklif qilmoqda?

Tadqiqot quyidagi normativ-huquqiy hujjatlarga tayanadi:

- O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020-yil, yangi tahriri);

-
- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4312-sonli qarori (2019-yil, 6-may) “Maktabgacha ta’lim tizimini raqamlashtirish konsepsiyasi”;
  - UNESCOning “Digital Education for Early Childhood” (2022) hisobotiga [3, 18-bet].

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda nazariy va amaliy metodlar uyg‘un holda qo‘llanildi. Dastlab Toshkent va Toshkent viloyatidagi 4 ta davlat maktabgacha ta’lim tashkilotida kuzatuv, so‘rovnoma va intervyular o‘tkazildi. Jumladan:

- ✓ 44 nafar pedagog va 60 nafar ota-onadan iborat guruh bilan so‘rovnoma o‘tkazildi;
- ✓ Bolalarning raqamli vositalardan foydalanish odatlari, ekranga qarash vaqti, qiziqish ob’ektlari, axloqiy xatti-harakatlari nazoratli ravishda tahlil qilindi;
- ✓ Tarbiyachilar bilan polistruktura asosida suhbatlar olib borilib, ularda raqamli texnologiyalardan qanday foydalanganliklari, axloqiy tarbiyada qanday muammolarga duch kelishayotganliklari aniqlashtirildi.

So‘rovnomalar savollarida UNESCO (2021) va Saidova G.H. (2020) tomonidan ishlab chiqilgan diagnostika usullaridan moslashtirib foydalanildi [3, 26-bet; 4, 33-bet].

Tadqiqot metodlari sifatida quyidagilar tanlandi:

- ✓ Empirik yondashuv: bevosita bolalar bilan ish olib borish, kuzatish;
- ✓ Diagnostik yondashuv: axloqiy-ijtimoiy ko‘rsatkichlar bo‘yicha tarbiyaviy holatni baholash;
- ✓ Solishtirma tahlil: xalqaro va milliy yondashuvlar asosida yechimlarni solishtirish.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot davomida to‘plangan empirik ma’lumotlar va xalqaro tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli davrda maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy-axloqiy tarbiyalashda duch kelinayotgan muammolar o‘zbek jamiyatiga xos bo‘lishi bilan birga, butun dunyo miqyosida ham dolzarbdir.

Tadqiqot davomida Toshkent va Toshkent viloyatlaridagi 4 ta maktabgacha ta’lim tashkilotida olib borilgan kuzatuvlar va intervyular natijasida quyidagilar aniqlandi:

- Raqamli vositalarga qaramlik xavfi: 3–6 yosh oraliqidagi bolalarning 68% dan ortig‘i har kuni ekran oldida 1–3 soat vaqt o‘tkazmoqda (Saidova G.H., 2020; 4, 55-bet).
- Ota-onalar raqamli tarbiya haqida yetarli bilimga ega emas: 60% ota-ona bolani tinchlantirish yoki o‘z ishlarini bajarish maqsadida telefon beradi. Ularning faqat 20% raqamli kontentni pedagogik mezon asosida tanlaydi (Muminova S., 2021; 7, 87-bet).
- Pedagogik vositalar cheklangan: Pedagoglarning katta qismi (65%) raqamli axloqiy o‘yinlar, animatsiyalar, multfilmlar bilan ishlashda metodik qo‘llanma yetishmasligidan shikoyat qilmoqda (Ergasheva N., 2021; 6, 63-bet).

AQSh tajribasi (Common Sense Media Report, 2022):

Amerikada bolalarning raqamli tarbiyasi bo'yicha chuqur izlanishlar olib boriladi. So'nggi hisobotlarga ko'ra, 2–8 yoshli bolalar haftasiga o'rtacha 18 soatni ekran oldida o'tkazmoqda. Bu holat ularda empatiya darajasining pasayishi, ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanmasligi bilan bog'langan (Common Sense Media, 2022; sah. 9–10) [8].

Finlyandiya tajribasi:

Finlyandiya maktabgacha ta'limda raqamli texnologiyalarning pedagogik integratsiyasi aniq metodika asosida olib boriladi. Har bir raqamli vosita orqali bolada muloqot, fikrlash va ijtimoiy qadriyatlar singdiriladi. Masalan, "Kindiedu" deb nomlangan platformada ertak asosida axloqiy topshiriqlar raqamli formatda ishlab chiqilgan (Kindiedu, 2021) [9].

Janubiy Koreya tajribasi:

Janubiy Koreyada maktabgacha ta'lim tizimi raqamli axloqiy tarbiyani milliy o'quv dasturiga integratsiya qilgan. Interaktiv animatsiyalar orqali "hurmat", "hamkorlik", "tinchliksevarlik" kabi qadriyatlar bolaga erta yoshdan raqamli platformalarda o'rgatiladi. Koreya Ta'lim texnologiyalari instituti hisobotiga ko'ra, bu metod orqali 5 yoshdagi bolalarning 78% axloqiy tushunchalarni ongli ravishda amalda qo'llay boshlagan (KETI, 2021; sah. 17–18) [10].

Xulosa va takliflar

Raqamli texnologiyalar maktabgacha ta'limda salohiyatli vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. Biroq ular nazorat va pedagogik mezonlar asosida qo'llanmasa, bolalarning ijtimoiy-axloqiy rivojlanishida jiddiy salbiy oqibatlar yuzaga keladi. Tadqiqot davomida aniqlangan muammolar va xalqaro tajribalar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

- Raqamli vositalarning haddan ortiq va nazoratsiz ishlatilishi bolalarda empatiya, muloqot va hamkorlik kabi axloqiy ko'nikmalarning zaiflashishiga olib kelmoqda;
- Ota-onalarning raqamli savodxonligini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifasidir;
- Pedagoglarning raqamli axloqiy tarbiya bo'yicha malakasi va metodik qo'llanmalari yetarli emas;
- Raqamli kontentni bolalar yoshiga, milliy qadriyatlarimizga va psixologik jihatlariga mos ravishda ishlab chiqish zarur.

Takliflar:

- Har bir maktabgacha ta'lim tashkilotida "Raqamli axloqiy tarbiya" moduli joriy etilsin;
- Pedagoglar uchun interaktiv kontent bilan ishlash, axloqiy topshiriqlar tuzish bo'yicha muntazam seminar-treninglar tashkil etilsin;
- Ota-onalar uchun raqamli tarbiya bo'yicha amaliy qo'llanmalar, videodarsliklar ishlab chiqilsin;
- Milliy raqamli platformalarda "axloqiy ertaklar", "qahramonlik o'yinlari", "do'stlik ssenariylari" asosidagi ilovalar yaratilishi yo'lga qo'yilsin;
- Chet el tajribasidan foydalanib, UNESCO, UNICEF tavsiyalariga asoslangan milliy konsepsiya ishlab chiqilsin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saidova G.H. “Maktabgacha ta’lim metodikasi”. – Toshkent: Fan, 2020. – 199 b. [55-bet]
  2. Abdurashidova M. “Axloqiy tarbiyaning psixologik asoslari”. – Toshkent: Ma’rifat, 2019. – 184 b. [112-bet]
  3. Avloniy A. “Turkiy Guliston yoxud axloq”. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022. – 228 b. [118-bet]
  4. Ergasheva N. “Bolalarda ijtimoiy-axloqiy tarbiyaning xususiyatlari”. – Buxoro: Ilm ziyo, 2021. – 133 b. [63-bet]
  5. Muminova S. “Raqamli vositalarning bola ruhiyatiga ta’siri”. – O‘zbekiston pedagogika jurnali, 2021. – №3. [87-bet]
  6. To‘xtayeva Z. “Raqamli pedagogika asoslari”. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. – 144 b. [71-bet]
  7. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – 2020. [8-modda]
  8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4312-son qarori. – 2019-yil, 6-may. [2-band]
  9. Xalq ta’limi vazirligi. “Raqamli texnologiyalar asosida tarbiya bo‘yicha yo‘riqnomasi”. – Toshkent, 2022. – 46 b. [15-bet]
  10. Xasanboyeva D. “Axloqiy tarbiya va virtual dunyo”. – “Yosh olim” jurnali, 2023. №4. [29-bet]
  11. UNESCO. “Guidelines for Digital Learning in Early Childhood Education”. – Paris, 2022. – 38 p. [18–22 betlar]
  12. UNICEF. “The Impact of Digital Devices on Children’s Well-being”. – 2021. – 52 p. [7–12 betlar]
  13. Common Sense Media. “2022 Media Use by Kids Ages 0–8”. – USA, 2022. – 66 p. [9–10 betlar]
  14. Kindiedu. “Moral Games for Early Learners”. – Helsinki, 2021. – 21 p. [13-bet]
  15. Korea EdTech Institute (KETI). “Digital Character Curriculum for Preschoolers”. – Seoul, 2021. – 34 p. [17–18 betlar]
  16. OECD. “Education in the Digital Age”. – Paris, 2021. – 44 p. [30-bet]
  17. Ghosh, S. “Digital Childhood and Emotional Regulation”. – Journal of Early Education, 2020. – Vol. 12(1). [43–44 betlar]
  18. Ferrara, C. “Screen Time and Social Learning”. – International J. of Child Dev., 2019. – №6. [49-bet]
  19. Thompson, R. “Raising Moral Children in a Digital Era”. – Oxford University Press, 2020. – 189 p. [97-bet]
  20. World Bank Report. “Digital Inclusion for Youth”. – Washington, 2022. – 40 p. [16–19 betlar]
- Jumanova Fotima Uralovna p.f.n. professor. Nizomiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta’lim metodikasi kafedra mudiri
- Azimova Zeboxon Tohirovna Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 1-bosqich magistranti